

Petar Kropotkin: Sistem nadnica

Predgovor za *Sistem Nadnica*

U drugom kolu edicije *Kuka i motika* odlučili smo da vam, pored ostalog, predstavimo i pamflet Petra Kropotkina *Sistem nadnica*. Iako kratak, smatramo da predstavlja neizostavan dodatak ostalim tekstovima ekonomske tematike u ovoj ediciji.

Veoma jasnim jezikom, tako karakterističnim za njega, Kropotkin uspeva da nam prenese suštinske ideje komunističkog ekonomskog sistema oličenog u slavnoj, i nažalost, isuviše često, neshvaćenoj, paroli »Svako prema mogućnostima, svima prema potrebama!«. Pamflet je objavljen 1920. godine, skoro tri godine nakon oktobarske revolucije u Rusiji, kada se već jasno nazire kojim putem se kreće društvo pod tiranijom boljševičke »avangarde«, dakle u vreme kada se mnogim levičarima i, posebno, marksistima, bolno ruše iluzije, očekivanja i nade koje su gajili u vezi sa »Prvom zemljom socijalizma«. Pored toga što suprotstavlja komunističke ideje o fundamentalnim postavkama o prirodi robno-novčane razmene onima koje na tu temu gaji kapitalistička teorija i praksa, Kropotkin u ovom tekstu sa istih, beskompromisno komunističkih pozicija, daje ubitačnu kritiku raznih socijalističkih, mutualističkih i »kolektivističkih« koncepcija o ekonomskom sistemu koji treba da iznedri revolucija.

Nakon čitanja ovog teksta postaje sasvim jasno da su komunizam i država, komunizam i nadnice (u bilo kom obliku), tj. komunizam i robno-novčana razmena, apsolutno nespojivi. Ruše se fantazije o tzv. »prelaznom periodu socijalizma«, ne samo zato što on nije neophodan ili nepravedan jednako kao i kapitalistički sistem, već upravo zato što je on nemoguć kao *prelazni*: »... Jasno nam je da društvo ne može biti organizovano oko dva apsolutno suprotna principa, dva principa koji su u

međusobnoj kontradikciji na svakom koraku. A nacija ili komuna koja bi se na taj način organizovala bila bi primorana ili da se vrati privatnom vlasništvu ili da se istog trenutka transformiše u komunističko društvo.«

Na kraju, čitaocu dugujemo i jednu bitnu napomenu. Naime, Kropotkin u tekstu koristi termin »kolektivisti« u značenju koje je bilo uobičajeno za to vreme. Od tada značenje te reči se bitno izmenilo što može dovesti do zabuna. »Kolektivizam« se u tekstu koji je pred vama koristi u »bakunjinovskom« smislu, dakle, grubo rečeno, u ekonomskom značenju termina »kolektivizam«, koji se ilustruje, takođe poznatom parolom: »Svako prema mogućnostima, svakome prema učinku«. Danas, međutim, »kolektivizam« uglavnom označava određeno shvatanje prirode društvene prakse, a pre svega prirode društvene proizvodnje, čije pozicije Kropotkin u tekstu objašnjava i afirmiše. Pre svega, to se odnosi na fundamentalnu činjenicu da je nemoguće logički, kvantitativno i principijelno razgraničiti udeo pojedinca u opštoj društvenoj proizvodnji i životu. U tom smislu jasno je da komunizam obuhvata i podrazumeva ovo drugo, savremeno, značenje kolektivizma, a da je u oštroj suprotnosti sa »starim«, ekonomskim značenjem tog termina. Proces kojim se ovo značenje transformisalo je interesantna tema za socijalnu istoriju i lingvistiku, no, nažalost, njegovo razmatranje izlazi iz okvira ovog skromnog predgovora.

CLS, septembar 2006.

Petar Kropotkin

Sistem nadnica

(prvo izdanje *Freedom Pamphlets no. 1*, 1920)

I Predstavnička vlast i nadnice

U svojoj nameri da preurede društvo, kolektivisti čine, po

našem mišljenju, dvostruku grešku. Iako govore o ukidanju vladavine kapitala, oni, uprkos tome, žele da zadrže dve institucije koje čine samu osnovu te vladavine. To su predstavnička vlast i sistem nadnica.

Što se predstavničke vlasti tiče, ostaje nam apsolutno nepojmljivo kako inteligentni ljudi (a takvih ima dosta među kolektivistima) mogu da ostanu branioci nacionalnih i opštinskih parlamenata, posle svih lekcija koje nam na ovu temu istorija daje, bilo to u Engleskoj ili u Francuskoj, u Nemačkoj, Švajcarskoj ili u Sjedinjenim Državama. Kako to da pametni ljudi, koji sebe nazivaju revolucionarnim socijalistima, u vreme kada izgleda da se parlamentarna vladavina svuda ruši u deliće, kada se njeni principi kao takvi – a ne samo njihova primena u praksi – kritikuju u svakom pogledu, žele da održe sistem koji je već osuđen na propast?

Predstavnička vlast je sistem koji je razvila srednja klasa u nameri da odnese prevagu nad plemstvom i, u isto vreme, da održi i poveća svoju dominaciju nad radnicima. To je karakterističan oblik vladavine srednje klase. Ali čak ni najvatreniji zagovornici parlamentarizma nikada nisu ozbiljno verovali da nacionalna ili opštinska skupština zaista predstavlja naciju ili opštinu; oni pametniji su svesni da je to nemoguće. Podržavajući vladavinu parlamenta srednja klasa je naprosto tražila način da uspostavi branu između sebe i plemstva, ili između sebe i zemljišne aristokratije, a da o istom trošku onemogući oslobođenje naroda. Štaviše, jasno je da, kako narod postaje svestan svojih interesa i kako se raznolikost tih interesa uvećava, takav sistem postaje neodrživ. To je razlog zbog kog parlamentarne demokrate svih zemalja tragaju za raznim ulepšavanjima ili reformama takvog sistema, ne uspevajući da ih nađu. Pokušavaju sa referendumom – otkrivaju da je bezvredan; brbljaju o proporcionalnoj zastupljenosti, o zastupljenosti manjina i ostalim parlamentarnim utopijama. Ukratko, pokušavaju da otkriju nešto

što se otkriti ne može, tj. metod izbora koji bi predstavio ogromnu raznolikost interesa u jednom društvu. Oni su sve više primorani da priznaju da su na krivom putu, a poverenje u predstavničku vlast sve više opada.

Samo su socijal-demokrate i kolektivistički ti koji poverenjenu gube, koji uporno pokušavaju da održe tzv. nacionalne parlamente. To je ono što je nama neshvatljivo.

Ako im naši anarhistički principi ne odgovaraju, ako smatraju da su oni neprimenljivi, onda bi barem trebalo da pokušaju da otkriju koji bi drugi sistem organizacije odgovarao društvu bez kapitalista i gazda. Ali ne. Oni uzimaju sistem srednje klase – sistem koji je već u propadanju, najlošiji od svih – i proglašavaju ga (uz nekoliko nevinih korekcija, kao što su imperativni mandat ili referendum čiju smo beskorisnost već imali prilike da vidimo) odgovarajućim za društvo koje je prošlo socijalnu revoluciju. Ovo je potpuno neshvatljivo, osim ukoliko oni pod socijalnom revolucijom ne podrazumevaju nešto sasvim različito od Revolucije, tj. nekakvo tričavo slabljenje postojeće vladavine srednje klase.

Potpuno isto važi i za sistem nadnica. Pošto su proglasili ukidanje privatnog vlasništva i preuzimanje sredstava za proizvodnju u kolektivno vlasništvo, kako je moguće da i dalje održavaju postojanje nadnica u bilo kom obliku? A to je upravo ono što kolektivistički rade kada hvale efikasnost radnih karti.

Savršeno je razumljivo da su engleski socijalisti sa početka XIX veka mogli da izmisle radne karte. Oni su samo pokušavali da pomire rad i kapital. Odbacivali su svaku pomisao nasilnog preuzimanja imovine kapitalista. Bili su toliko nerevolucionarni da su izjavljivali kako su spremni da se potčine čak i carskoj vlasti, ako bi takva vlast išla u prilog njihovim koncepcijama kooperativnih društava. Oni su u najgorem slučaju ostajali srednja klasa, koliko god dobronamerni bili; i to je razlog zašto ste socijaliste u tom periodu mogli naći uglavnom u srednjem sloju, dok su napredni

radnici bili komunisti (kako je to Engels rekao u njegovom predgovoru *Komunističkog manifesta* iz 1848. godine).

Ako je kasnije Prudon preuzeo sličnu ideju i to je razumljivo. Šta je mutualistički sistem ako ne sistem koji bi kapital učinio manje nasilnim, uprkos zadržavanju privatnog vlasništva, koje je Prudon prezirao iz dna duše, ali je smatrao da je ono neophodno kao garancija slobode individue nasuprot državi. Najzad, ako ekonomisti koji, manje-više, pripadaju srednjoj klasi priznaju radne karte, to takođe ne iznenađuje. Njima nije mnogo bitno da li će radnik biti plaćen radnim kartama ili u novčićima sa žigom kralja ili republike. Oni samo žele da, u predstojećem prevratu, sačuvaju privatno vlasništvo u vidu kuća, polja, mlinova; ili, ako ništa drugo, onda barem u vidu kuća i kapitala neophodnog za pokretanje proizvodnih pogona. A za očuvanje ovakvog vlasništva radne karte će poslužiti sasvim dobro.

Ukoliko radne karte mogu biti zamenjene za zvona i praporce, vlasnik kuće će ih rado prihvatiti kao rentu. I tako, sve dok kuća, njiva ili mlin pripadaju individualnom vlasniku, dotle će mu se, na neki način, morati platiti pre nego što vam dozvoli da radite u njegovoj njivi ili mlinu ili da stanujete u njegovoj kući. I takođe će biti potrebno davati nadnice radnicima, bilo u zlatu ili papirnom novcu, ili pak u radnim kartama koje se mogu zameniti za razna dobra.

Dakle kako je moguće da ovu novu formu nadnice – radnu kartu – mogu prihvatati oni koji priznaju da kuće, njive, mlinovi više nisu privatno vlasništvo i da pripadaju komuni ili naciji?

II Kolektivistički sistem nadnica

Ispitajmo pobliže taj sistem preračunavanja rada, onako kako ga zamišljaju engleski, francuski, nemački i italijanski kolektivisti¹[Španski anarhisti, koji sebe i dalje nazivaju kolektivistima, pod ovim terminom podrazumevaju zajedničko posedovanje proizvodnih sredstava i »slobodu svake grupe da

deli proizvode rada na način koji ona smatra odgovarajućim«; na komunističkim principima ili bilo kojim drugim.]].

Stvar se svodi, manje-više, na sledeće: svi rade, bilo to na njivama, u fabrikama, školama, bolnicama ili gde već. Radni dan je regulisan od strane države, kojoj pripadaju polja, fabrike, sistemi komunikacije i sve ostalo. Svaki radnik i radnica, odradivši svoje radno vreme, prima radnu karticu na kojoj je odštampano, recimo, ovo: »OSAM SATI RADA«. Ovom karticom on ili ona može pribaviti neko materijalno dobro u državnim radnjama ili raznim korporacijama. Vrednost kartice je deljiva tako da, npr, dobije mesa u vrednosti jednog sata, šibica u vrednosti deset minuta ili duvana u vrednosti pola sata rada. Umesto da kažu: »Sapun u vrednosti dva penija«, nakon kolektivističke revolucije oni će reći: »Sapun u vrednosti pet minuta«.

Mnogi kolektivist, verni distinkciji koju su uveli ekonomisti srednje klase (i Marks takođe) između kvalifikovanog (obučenog) i nekvalifikovanog (neobučenog) rada, nam govore da kvalifikovani ili profesionalni rad treba da bude plaćen nekoliko puta više od nekvalifikovanog rada. Pa tako, jedan sat lekarevog rada treba smatrati ekvivalentom dva ili tri sata rada jedne medicinske sestre, ili tri sata rada kopača kanala. »Profesionalni ili kvalifikovan rad biće mnogostruko vredniji od prostog rada«, kaže nam kolektivist Grönlund²[Lorens Grönlund (Laurence Grönlund) rođen je u Danskoj 1846. godine. Emigrirao je u Sjedinjene Države 1867. Tamo radi kao advokat u Čikagu i uključuje se u reformistički pokret. Postaje jedan od vodećih članova Socijalističke radničke partije i objavljuje knjige koje se bave socijalnom reformom, od kojih su najznačajnije Predstojeća revolucija: njeni principi (1878), Kooperativni komonvelt (1884), Naša sudbina (1891), Nova ekonomija (1898) i Socijalizovanje jedne države (1898). Umiru 1899. godine. (Prim. prev)], zato što takav rad zahteva duže ili kraće obrazovanje odnosno obuku.

Drugi kolektivistički, francuski marksisti na primer, ne prave ovu razliku. Oni proklamuju »jednakost nadnica«. Lekar, direktor škole i profesor će biti plaćeni (u radnim karticama) u istom iznosu kao i kopač kanala. Osam sati provedenih u obilasku po bolnici će vredeti kao i osam sati provedenih u kopanju kanala ili na radu u rudniku ili fabrici.

Neki prave i dalje ustupke; priznaju da neprijatan, ili nezdrav rad, kao npr. u kanalizaciji, treba da bude plaćen više nego rad koji je prijatan. Jedan sat službe u kanalizaciji može se vrednovati, kažu oni, kao dva sata profesorskog rada. Dodajmo da određeni kolektivistički zagovaraju sveukupno preračunavanje rada industrijskih zajednica. Tako, jedna zajednica može reći: »Evo sto tona čelika. Da bi se one proizvele, sto radnika naše zajednice je utrošilo deset dana; kako nam je radni dan trajao osam sati, to znači da je bilo potrebno osam hiljada radnih sati za sto tona čelika; osamdeset sati po toni«. Na osnovu toga država će im isplatiti osam hiljada radnih kartica, svaku za jedan sat, a ovih osam hiljada kartica će onda biti razdeljeno među saradnicima u livnici na način koji oni nalaze odgovarajućim.

Isto tako, ako stotinu rudara provede dvadeset dana u iskopavanju osam hiljada tona uglja, taj ugalj će vredeti dva sata po toni, a šesnaest hiljada radnih kartica, svaka za sat radnog vremena, isplaćenih sindikatu rudara će biti podeljene među njima onako kako oni smatraju da je pošteno.

Ako dođe do sukoba: ako rudari protestuju tražeći da tona čelika košta šest sati rada umesto osam, ili ako profesor ceni svoj radni dan dvostruko više nego radni dan medicinske sestre, onda država mora da interveniše i reguliše ove nesuglasice.

Takva je, ukratko, organizacija kakvu kolektivistički žele da iznedri socijalna revolucija. Kao što smo videli, njihovi principi su sledeći: kolektivna svojina nad sredstvima za proizvodnju i preračunavanje za svakog radnika ili radnicu u

skladu sa vremenom koje je ovaj/ova utrošio/la na proizvodni rad, uzimajući u obzir produktivnost njegovog ili njenog rada. Što se njihovog političkog sistema tiče, radilo bi se o vladavini parlamenta, uravnoteženoj promenom ljudi na vlasti, imperativnim mandatom i referendumom – tj. opštim glasanjem sa »DA« ili »NE« o pitanjima prosleđenim na »narodno odlučivanje«.

Bez oklevanja recimo da takav sistem smatramo apsolutno neostvarivim.

Kolektivisti polaze od proklamovanja revolucionarnog principa – ukidanja privatnog vlasništva – i, nakon što ga proklamuju, istog časa taj princip negiraju održavajući organizaciju proizvodnje i potrošnje koja direktno proističe iz privatnog vlasništva.

Oni proklamuju revolucionarni princip i ignorišu posledice koje on nužno donosi. Zaboravljaju da sama činjenica ukidanja privatnog vlasništva nad sredstvima za proizvodnju (zemljom, fabrikama, sredstvima komunikacije, kapitalom) mora voditi društvo u novom pravcu; da mora promeniti proizvodnju od glave do pete, promeniti ne samo njene metode već i njene posledice; da se svi međusobni odnosi pojedinaca moraju promeniti onog časa kada zemlja, mašine i ostalo postanu zajedničkim vlasništvom.

Oni kažu: »Nema privatnog vlasništva«, i odmah hitaju da zadrže privatno vlasništvo u njegovim svakodnevnim oblicima. »Za svrhu proizvodnje vi ste komuna«, kažu, »polja, oruđa, mašine, sve što je do ovoga dana stvoreno – manufakture, pruge, pristaništa, rudnici – sve je u zajedničkom vlasništvu. Ne postoji ni najmanja razlika u delu koji bilo ko ima u ovom kolektivnom vlasništvu.«

»Ali od sutra ćete permanentno raspravljati o tome ko će imati kolikog udela u pravljenju novih mašina, kopanju novih rudnika. Od sutra ulazite u poduhvat merenja tačne porcije

plodova nove proizvodnje koji će nekome pripasti. Brojaćete minute vašeg rada, bićete na oprezu jer bi svaki trenutak rada vašeg komšije mogao biti vredniji od vašeg rada.

Brojaćete sate i minute svoga rada, a pošto se vremenom samim ne može izmeriti ništa – jer u jednoj fabrici radnik može nadgledati četiri razboja odjednom, dok u drugoj može nadgledati samo dva – merićete utrošeni mišićni rad, energiju mozga, energiju svakog nerva. Savesno ćete brojati godine obuke i obrazovanja, kako bi mogli tačno da odredite udeo svakoga od vas u budućoj proizvodnji. I sve ovo nakon toga što ste odlučili da u potpunosti zanemarite deo koji je svako imao u prošlosti.«

Jasno nam je da društvo ne može biti organizovano oko dva apsolutno suprotna principa, dva principa koji su u međusobnoj kontradikciji na svakom koraku. A nacija ili komuna koja bi se na taj način organizovala bila bi primorana ili da se vrati privatnom vlasništvu ili da se istog trenutka transformiše u komunističko društvo.

III Nejednaka renumeracija

Već smo rekli da većina kolektivističkih autora zahteva da se u socijalističkom društvu renumeracija (preračunavanje) zasniva na razlici između kvalifikovanog ili profesionalnog rada i nekvalifikovanog, prostog rada. Oni zaključuju da sat vremena inženjerovog, arhitektinog ili lekarevog rada treba računati kao dva ili tri sata rada kovača, zidara ili medicinske sestre. Takođe, ista distinkcija bi trebalo da se uvede između radnika čija zanimanja zahtevaju dužu ili kraću obuku i onih koji su nekvalifikovani radnici.

Ali ustanovljavanje ovih razlika znači da smo prihvatili održavanje svih ne-jednakosti postojećeg društva. To znači da se unapred povlači linija razdvajanja između radnika i onih koji njime žele vladati. To znači i dalju podelu društva na dve jasno određene klase: stručnjačku aristokratiju na vrhu i demokratiju žuljevutih ruku na dnu; jednu klasu namenjenu

službovanju onoj drugoj; jednu klasu koja radi ne bi li nahranila i obukla drugu, dok ta druga profitira tako što u slobodnom vremenu usavršava načine kojima vlada nad onima koji za nju rade.

Ovo znači uzeti karakteristična obeležja društva srednje klase i odobriti ih socijalnom revolucijom. To znači od zloupotrebe, koja se čak i u ovom raspadajućem društvu osuđuje, napraviti princip.

Vrlo dobro znamo šta će nam biti ponuđeno kao odgovor. Pričaće nam o »Naučnom socijalizmu«. Citiraće nam ekonomiste srednje klase, i Marksa takođe, kako bi nam dokazali da postoji dobar razlog za raspon plata, jer »radna snaga« inženjera košta društvo više nego »radna snaga« kopača kanala. I, zaista, nisu li se ekonomisti trudili da nam dokažu da, ako je inženjer plaćen dvadeset puta više nego kopač, to je zato što je trošak neophodan za proizvodnju inženjera značajno veći nego trošak potreban za proizvodnju kopača kanala? I nije li Marks zadržao stav da je slična distinkcija između raznih vrsta manuelnog rada takođe logička nužnost? On i nije mogao doći do drugačijeg zaključka s obzirom da je preuzeo Rikardovu teoriju vrednosti insistirajući na tome da se proizvodi razmenjuju u proporciji sa količinom društvenog rada neophodnog da bi se isti proizveli.

Ali mi takođe znamo koliko se ovakvim pričama može verovati. Znamo da ako su inženjer, naučnik i lekar danas plaćeni deset ili sto puta više nego radnik, da ako tkač zarađuje tri puta više od radnika u polju i deset puta više od devojčice koja prodaje šibice, to nije zato što je njihova zarada u proporciji sa različitim troškovima njihove proizvodnje. Pre će biti da je u proporciji sa njihovim monopolom u obrazovanju i industriji. Inženjer, naučnik i lekar naprosto izvlače svoj profit iz svoje sopstvene vrste kapitala – njihovih diploma, njihovih sertifikata – isto kao što i vlasnik izvlači profit iz svog mlina, ili kao što je plemić to radio iz svog nasleđa i titule.

Kada gazda plati inženjeru dvadeset puta više nego radniku, on pravi ovu jednostavnu računicu: ako inženjer može da mu uštedi četiri hiljade funti godišnje u troškovima proizvodnje, on će mu platiti osamsto funti godišnje da taj posao obavi. Ako vidi da je predradnik efikasan i može da mu uštedi četristo funti, odmah će mu ponuditi osamdeset ili devedeset funti godišnje. Gazda troši sto funti tamo gde računa da će zaraditi hiljadu; to je suština kapitalističkog sistema. Isto važi za razlike u raznim zanimanjima.

Gde je onda smisao u priči o troškovima proizvodnje radne snage, kao što je priča da student koji provede veselu mladost na univerzitetu ima pravo na deset puta veću nadnicu nego sin rudara koji je kuckao krampom u jami od svoje jedanaeste godine? Ili da tkač ima pravo na tri ili četiri puta veću nadnicu od poljoprivrednog radnika? Troškovi potrebni za proizvodnju tkača nisu četiri puta veći od troškova proizvodnje poljoprivrednika. Tkač naprosto koristi prednosti koje industrija uživa u Evropi u poređenju sa delovima sveta gde trenutno nema industrijskog razvoja.

Niko nikada nije procenio pravu cenu proizvodnje radne snage. A ako dokoličar košta društvo mnogo više nego pošten radnik, još nam ostaje da saznamo ne košta li, kada se sve uzme u obzir (smrtnost novorođenčadi među radnicima, haranje anemije i prerane smrti), izdržljiv najamni radnik društvo više nego zanatlija.

Zar će da nam kažu da, na primer, jedan šiling na dan koji prima londonska radnica i tri penija na dan koje prima seljanka iz Overnja koja oslepi vezući čipku, predstavljaju cenu proizvodnje ovih žena? Savršeno nam je poznato da one često rade i za manje, ali takođe znamo i to da one to rade, zahvaljujući našoj divnoj društvenoj organizaciji, samo zato da ne bi umrle od gladi bez ovih smešnih nadnica.

Smatramo da je postojeći raspon nadnica veoma kompleksna posledica poreza, mešanja vlade, monopola i kapitalističke

pohlepe, jednom rečju – države i kapitalističkog sistema. Po našem mišljenju sve ekonomske teorije koje se tiču raspona nadnica su izmišljene naknadno da bi opravdale postojeću nepravdu. Nema nikakve potrebe razmatrati ih.

Možemo, međutim, biti sigurni da će nas obavestiti kako će kolektivistički raspon nadnica biti barem malo poboljšanje. »Morate priznati«, reći će nam, »da je bolje imati klasu radnika plaćenu dva ili tri puta više, nego imati Rotšilde koji u svoj džep strpaju za jedan dan više nego što radnik može da zaradi za godinu dana. To je korak ka jednakosti«.

Nama izgleda da je to korak dalje od jednakosti. Uvesti u socijalističko društvo razliku između prostog i kvalifikovanog rada znači revolucijom odobriti i uzdići u princip divljačku činjenicu, kojoj se danas pokoravamo, smatrajući je u isto vreme nepravednom. Bilo bi to ponašanje slično onom gospode od 4. avgusta 1789. godine, koji su proglasili, zvučnom frazeologijom, ukidanje feudalnih prava, a 8. avgusta osnažili ta ista prava nametajući seljacima taksu kojom će sebe otkupiti od plemića. Ili, sa druge strane, kao ruska vlada, u vreme oslobađanja kmetova, koja je proglasila da ubuduće zemlja pripada plemstvu, dok je ranije bilo smatrano zloupotrebom da zemlju koja pripada seljacima kupuje i prodaje privatno lice.

Možemo uzeti i poznatiji primer. Kada je Komuna iz 1871. odlučila da pripadnicima Komunalnog veća plati dvanaest šilinga i šest penija dnevno, dok su pripadnici Nacionalne garde na bedemima primali samo šiling i tri penija, izvesne osobe su apludirale takvoj odluci kao činu velike demokratske jednakosti. Ali, zapravo, Komuna nije učinila ništa drugo do da je priznala drevnu nejednakost između oficira i vojnika, vladara i podanika. Za oportunistički parlament takva odluka mogla se činiti sjajnom, ali za Komunu je to bila negacija njenih sopstvenih principa. Komuna je izdala svoje revolucionarne principe i time je samu sebe osudila na propast.

U trenutnom stanju društva, kada vidimo ministre u vladi kako sebi plaćaju hiljade godišnje, dok radnik mora da se zadovolji sa manje od stotinu; kada vidimo predradnika plaćenog dvostruko ili trostruko više od običnog radnika i kada među samim radnicima postoje svakakve gradacije od sedam ili osam šilinga dnevno do tri penija, mi se bunimo kako protiv velike plate ministrove, tako i protiv razlike između zanatlijinih osam šilinga i švaljinih tri penija. Mi kažemo: »Uništimo privilegije obrazovanja kao što hoćemo da uništimo i nasledne privilegije«. Anarhisti smo upravo zbog toga što nam se te privilegije gade.

Kako takve privilegije možemo da uzdignemo na nivo principa? Kako možemo proglasiti privilegije obrazovanja osnovom egalitarnog društva a da ne zadamo udarac tom istom društvu? Ono što danas trpimo nećemo trpeti u društvu baziranom na jednakosti. General iznad vojnika, bogati inženjer iznad radnika, lekar iznad medicinske sestre – to nas zgražava. Zar možemo to trpeti u društvu koje počiva na jednakosti?

Jasno je da ne možemo. Narodna svest, inspirisana idejom jednakosti, pobuniće se protiv takve nepravde, neće je tolerisati. Ne isplati se ni pokušati takvo što.

Zato neki kolektivist, razumevajući nemogućnost održavanja raspona nadnica u društvu inspirisanom uticajem Revolucije, mahnito zagovaraju jednakost nadnica. Ali oni se samo spotiču o nove teškoće dok njihova jednakost nadnica postaje utopija jednako neostvariva kao i raspon nadnica onih drugih. Društvo koje je preuzelo svo društveno bogatstvo i koje je jasno reklo da svi imaju pravo na to bogatstvo, bez obzira kolikog udela su imali u njegovom stvaranju u prošlosti, je primorano da se odrekne svake ideje o nadnici, bilo to u novcu ili u radnim kartama.

IV Jednake nadnice nasuprot komunizmu

»Svakome prema učinku«, kažu nam kolektivist, ili, tačnije, prema udelu u društvenoj proizvodnji. To je princip koji

predlažu kao osnovu ekonomske organizacije pošto revolucija učini sva proizvodna sredstva i sve što je za proizvodnju neophodno zajedničkim vlasništvom!

No, ako bi socijalna revolucija imala tu nesreću da proklamuje ovakav princip, ona bi sasekla plimu ljudskog napretka, ostavila bi nerazrešenim ogromne socijalne probleme koji su nam se nagomilali na plećima u proteklim vekovima.

Istina je da u društvu kakvo je danas, u kome što čovek više radi sve je manje plaćen, ovaj princip, na prvi pogled, vodi ka jednakosti. Ali u njegovoj osnovi leži očuvanje nepravdi iz prošlosti. Na ovom principu je sistem nadnica od početka zasnovan, da bi završio tu gde je danas – u vrištećim nejednakostima i svim užasima trenutnog stanja stvari. A tu smo gde smo zbog toga što je, od dana kada je društvo počelo da vrednuje rad u novcu ili nekom drugom obliku nadnice, od dana kada je rečeno da će neko moći da ima samo onoliko koliko je uspeo da naplati svoj rad, čitava istorija kapitalizma (uz nesebičnu pomoć države) unapred napisana; njegov zametak se krije u tom principu.

Moramo li se opet vratiti na početak i ponovo proći kroz čitav proces evolucije kapitalizma? Ovi teoretičari izgleda da upravo to priželjkuju, ali, na sreću, to je nemoguće. Revolucija će biti ili komunistička ili ugušena u krvi i sve će morati da krene ispočetka.

Društveni rad, bio to rad u fabrici ili polju, ili moralna služba, ne može se meriti u novčanim jedinicama. Ne može postojati egzaktna mera njegove vrednosti, kako onoga što se pogrešno naziva »tržišnom vrednošću« tako ni njegove upotrebne vrednosti. Ako pogledamo dve osobe, od kojih obe rade godinama, pet sati dnevno, za potrebe zajednice, na dva različita posla njima jednako prijatna, možemo reći da je, sve u svemu, njihov rad otprilike jednak. Njihov rad se ne može razbiti na delove tako da proizvod svakog dana, sata ili minuta rada jedne možemo vrednovati više ili manje od istog

tog dela rada one druge osobe.

Uopšteno govoreći, možemo reći da je čovek, koji se čitavog svog života lišavao deset sati slobodnog vremena svakog dana, dao društvu mnogo više od onog ko se nije lišavao više od pet sati dnevno, ili se čak nije uopšte lišavao slobodnog vremena. Ali ne možemo uzeti ono što jedan čovek uradi tokom dva sata i reći da proizvod tog rada vredi tačno dva puta više od proizvoda rada jednog sata drugog čoveka, i nagraditi ih proporcionalno tome. Uraditi to, značilo bi ignorisati svu kompleksnost industrije, poljoprivrede, čitavog društvenog života takvog kakav je; značilo bi ignorisati stepen u kome je svaki pojedinačni rad proizvod prošlog i sadašnjeg rada društva kao celine. Umesto u Čeličnom, maštali bi da smo u Kamenom dobu.

Otidite u rudnik uglja i pogledajte onog čoveka koji je smešten za ogromnom mašinom koja podiže i spušta kavez. U svojoj ruci on drži polugu kojom proverava ili obrće rad mašine. On spušta ručku i u sekundi kavez menja smer svoje vrtoglave trke kroz okno. Njegove oči su pažljivo uperene na indikator koji mu pokazuje do koje je tačke kavez stigao; onog trenutka kada kavez stigne na određeni nivo, na njegov nežan pritisak kavez staje, ni stopu iznad ili ispod potrebnog nivoa. Retko se dogodi da se puni kamioni ne istovare ili prazni natovare, a da, na pritisak poluge, kavez opet ne krene uz ili niz okno.

I tako on svakog dana osam ili deset sati drži svoju pažnju usmerenu. Ako mu se mozak opusti makar na trenutak, kavez će proleteti gore i razbiti koture, pokidati konopac, zdrobiti ljude, potpuno zaustaviti sav posao u rudniku. Ako zakasni samo tri sekunde pri svakom obrtanju poluge, u rudniku sa svim modernim poboljšanjima, proizvodnja će biti smanjena za dvadeset do pedeset tona dnevno.

Pa da li je onda on taj čiji je rad najvredniji u rudniku? Ili je to, možda, onaj dečak koji odozdo signalizira da je kavez

postavljen? Ili je to rudar koji rizikuje svoj život svakog momenta provedenog u rudniku i koji će jednog dana skončati u požaru u jami? Ili, sa druge strane, inženjer koji bi, ako samo malo pogreši u svojim proračunima, promašio sloj uglja i poslao ljude da delju goli kamen? Ili, najzad, da li je to vlasnik koji je u čitavu stvar uložio kompletnu očevinu i koji je možda rekao, nasuprot svim prethodnim očekivanjima: »Kopajte ovde, naći ćete izvrstan ugalj«?

Svi radnici zaposleni u rudniku doprinose kopanju uglja proporcionalno svojoj snazi, energiji, svom znanju, svojoj inteligenciji i svojoj veštini. I možemo reći da svi imaju pravo da žive, da zadovolje potrebe, pa čak i da zadovolje svoj ćef, nakon što su zadovoljene hitnije potrebe ostalih. Ali kako možemo tačno izmeriti koliko je svaki od njih ponaosob uradio?

Dalje, da li je ugalj koji su iskopali u celini rezultat samo njihovog rada? Nije li taj ugalj takođe proizvod radnica i radnika koji su izgradili prugu koja vodi do rudnika i puteve koji se od stanica šire na sve strane? I šta je sa radom onih koji su obrađivali i sejali njive koje rudare snabdevaju hranom, sa radom onih koji su topili gvožđe, sekli drveće u šumi, napravili mašine koje će trošiti ugalj, itd?

Ne može se povući nikakva jasna i oštra linija između njihovog rada. Merenje po rezultatima vodi u apsurd. Deljenje rada u delove i merenje po satima takođe vodi u apsurd. Samo jedan put ostaje: uopšte ih ne meriti, nego priznati svima koji učestvuju u proizvodnji najpre pravo na život, a onda i pravo na uživanje u tom životu.

Uzmite bilo koju drugu granu ljudske aktivnosti, uzmite našu ukupnu egzistenciju, i recite ko od nas treba da primi najveću nagradu za svoja dela?

Lekar koji je pobedio bolest ili medicinska sestra koja je svojom brigom osigurala delovanje tog leka? Pronalazač prve

parne mašine ili dečak koji je jednog dana, umoran od povlačenja uzice koja je služila za podizanje ventila koji pušta paru pod klip, zavezao uzicu za polugu mašine i otišao da se igra sa drugarima i ne pomišljajući da je izmislio mehanizam ključan za moderne mašine – automatski ventil? Pronalazač lokomotive ili radnik iz Njukastla koji je predložio da se ispod šina postave drveni pragovi umesto kamena koje je izbacivalo voz sa putanje? Mašinovođa ili skretničar koji zaustavlja voz ili mu otvara put? Kome dugujemo kabl preko Atlantika? Inženjeru koji je bio uporan u tvrdnji da će kabl prenositi telegrame, dok su učeni električari tvrdili da je to nemoguće? Mauriju, naučniku, koji je savetovao da se debeli kablovi zamene ne debljim od štapa za hodanje? Ili su to, na kraju krajeva, svi oni dobrovoljci, ko zna odakle, koji su provodili dan i noć na palubi *Velikog Istočnog*³[*Parobrod Veliki Istočni (eng. Great Eastern), porinut u Engleskoj 1858. godine bio je simbol početka nove ere u prekoatlantskom putovanju. Prelazak okeana je postao bezbedniji, brži i jeftiniji što je dovelo do dramatičnog povećanja u migraciji iz Evrope u Ameriku. (Prim. prev)*], pažljivo pregledajući svaki metar kabla vadeći eksere za koje su vlasnici deonica pomorskih kompanija tako glupo zahtevali da budu zakucani kroz izolaciju kabla čineći ga neupotrebljivim?

I zar svako od nas, na još širem planu, na ogromnom putu ljudskog života, sa svojim radostima, tugom i raznim dogodovštinama, ne bi mogao da navede nekoga ko mu je u svom životu učinio tako veliko delo, tako važno, da bi se zgrozili ako bi bilo predloženo da se to delo vrednuje u novcu? To delo može biti samo reč, ništa osim jedne jedine reči u pravo vreme, a mogu biti i meseci i godine odanosti. Hoćete li da procenjujete takva, najbitnija od svih dela u radnim kartama? »Prema svačijem udelu«! Ali ljudsko društvo ne bi preživelo ni dve uzastopne generacije, nestalo bi za pedeset godina, ako svako od nas ne bi pružao beskrajno više nego što mu se vraća u novcu, »kartama« ili građanskim priznanjima. Došlo bi do

istrebljenja vrste ako majka ne bi dala svoj život za očuvanje svoje dece, ako svaki čovek ne bi dao neke stvari ne računajući trošak, ako ljudska bića ne bi davala najviše tamo gde ne očekuju nikakvu nagradu.

Ako se društvo srednje klase ruši; ako smo danas u slepoj ulici iz koje nema izlaza ako ne krenemo ognjem i mačem na institucije prošlosti, to je samo zbog toga što smo previše kalkulirali. To je samo zato što smo dozvolili da nas uvuku u davanje radi primanja; zato što smo želeli da od društva napravimo tržišnu kompaniju zasnovanu na dugu i kreditu.

Štaviše, kolektivisti to znaju. Oni maglovito shvataju da društvo ne može egzistirati ako logički izvede princip »svakome prema zaslugama« do kraja. Oni naziru da potrebe (ne luksuz) pojedinca ne odgovaraju uvek njegovim delima. U skladu sa tim, Depepe⁴[Cezar Depepe (Cesar de Paepe) rođen 1842. u Belgiji, umire 1890. Prominenti sindikalista reformističkih shvatanja. Smatrao je da će se demokratske vrednosti neizbežno postepeno proširiti i na sferu ekonomije čineći metode vladajuće klase prevaziđenim, bez potrebe za revolucijom. (Prim. prev)] nam kaže:

Ovaj pre svega individualistički princip biće ublažen društvenom intervencijom u cilju obrazovanja dece i mladih (uključujući brigu i vaspitanje) i socijalnim organizacijama za pomoć bolesnima i slabima, domovima za stare radnike i radnice, itd.

Čak i kolektivisti pretpostavljaju da čovek u četrdesetim, otac troje dece, ima veće potrebe nego mladić u dvadesetim. Pretpostavljaju da žena koja doji svoje dete i provodi besane noći pored kolenke, ne može da podnese onoliko rada koliko može čovek koji je čitave noći uživao u mirnom snu.

Izgleda da shvataju da čovek ili žena koji su istrošeni teškim radom u korist društva možda nisu u stanju da čine velika »dela« kao oni koji bezbrižno odrade svoje radno vreme i

strpaju u džep svoje »karte« dobijene u uvaženim kancelarijama državnih statističara.

Oni se trude i da koriguju taj princip. »Oh, pa naravno«, kažu oni, »društvo će hraniti i odgajati svoju decu. Oh, naravno da će pomagati starima i slabima. Oh, svakako, potrebe, a ne zasluge će biti mera troškova koje će društvo podneti ne bi li korigovalo princip zasluga«.

Šta? Milostinja?! Da, da, naš stari prijatelj, »hrišćanska milostinja«, ovoga puta od strane države organizovana.

Poboljšati bolnice za siročad, organizovati osiguranje za stare i bolesne, i princip zasluga će biti »naštimovan«. »Rana koju će možda izlečiti«, dalje od toga oni ne mogu.

Tako, pošto su se odrekli komunizma, pošto su se narugali formuli »svakome prema potrebama«, nije li očigledno da oni, veliki ekonomisti, takođe primećuju da su zaboravili nešto – potrebe proizvođača? Oni žure i da te potrebe priznaju. Samo što će kod njih država biti ta koja će potrebe procenjivati, država će biti ta koja će preduzeti da se otkrije da li su potrebe u disproporciji sa zaslugama.

Država će biti ta koja će davati milostinju onome koji je spreman da prizna svoju nižerazrednost. Odatle do *Zakona o sirotinji i Radne kuće*⁵ [Zakon o sirotinji (eng. Poor Law) je bio skup propisa koji je u Velikoj Britaniji regulisao sistem »pomoći« siromašnima. Verovatno najistaknutiji simbol i posledica zakona su bile tzv. Radne kuće (Workhouses) – ustanove u koje je smeštana radno sposobna sirotinja (ali i ne samo ona, redovno su tamo smeštana deca, stari kao i mentalno i fizički bolesni) gde je obavljala prinudni rad. Nominalno, osoba je u svakom trenutku mogla da napusti Radnu kuću, ali to je obično značilo da osoba mora da se okrene prošenju, što je sa druge strane bilo kažnjivo te bi osoba u tom slučaju završila u nekom od »popravnih domova« (u kojima su uslovi bili skoro identični onima u Radnoj kući). Verovatno

najpoznatiji literarni opis Radne kuće je roman Čarlsa Dikensa Oliver Twist. Zakon o sirotinji je bio na snazi od 16. veka do početka 20. veka kada je uveden sistem državnog socijalnog osiguranja. (Prim. prev.)] je samo korak.

Samo je korak jer je i ova maćeha društva, protiv koje se bunimo, našla neophodnim da ublaži svoj individualistički princip. I ona takođe mora da pravi ustupke u pravcu komunizma, i to u istom obliku – milostinji.

I ona takođe mora da deli obroke od pola penija da bi sprečila pljačku svojih prodavnica. I ona gradi bolnice, često loše, ali ponekad i odlične, da bi sprečila epidemije zaraznih bolesti. I ona takođe, pošto isplati samo sate rada, prima decu onih koje je sama dovela do prosjačkog štapa. I ona se brine o potrebama – kroz milostinju.

Siromaštvo, postojanje siromašnih, je prvi uslov postojanja bogatih. To je ono što je stvorilo prvog kapitalistu. Jer, pre nego što je višak vrednosti, o kome ljudi tako rado pričaju, mogao početi da se akumulira, morali su postojati siroti nesrećnici koji bi pristali da prodaju svoju radnu snagu kako ne bi umrli od gladi. Siromaštvo je stvorilo bogate. A ako je siromaštvo tako brzo napredovalo krajem Srednjeg veka, to je bilo uglavnom zato što su invazije i ratovi, stvaranje država i razvoj njihove vlasti, gomilanje bogatstva kroz eksploataciju Istoka i mnogi drugi slični razlozi, razbili veze koje su nekada ujedinjavale agrarne i gradske zajednice i dovele ih do toga da, umesto solidarnosti koju su nekad upražnjavale, prihvate princip sistema nadnica. Da li takav princip onda treba da bude i rezultat Revolucije? Usuđujemo li se da imenom Socijalne revolucije, tim imenom tako dragim gladnima, ojađenima i potlačenima, udostojimo princip kao što je taj?

To ne može biti. Jer, na dan kada stare institucije budu isečene na komade sekirom proletarijata, čuće se uzvici: Hleba za sve! Stanova za sve! Prava za sve da uživaju u životu!

Na ove glasove obratiće se pažnja. Ljudi će sebi reći: Počnimo tako što ćemo zadovoljiti našu žeđ za životom, za radošću, za slobodom koju nikada ranije nismo znali. I kada svi kušaju sreću, krenućemo sa poslom – poslom uništenja poslednjih ostataka vladavine srednje klase, sa njenim računovodstvenim moralom, njenom filozofijom duga i kredita, njenim institucijama zvona i praporaca. »Uništavajući, mi ćemo graditi«, kao što je to Prudon rekao; gradićemo u ime Komunizma i Anarhije.

Bibliografski podaci

Autor	Petar Kropotkin
Naslov	Sistem nadnica
Prevod	Nikola Pavlović
Izdavač	Centar za liberterske studije
Godina	2006.